

Torsdag med THORS

18.4.1985

MOLNEN och BORDEN borde vi skriva och helst också säga – utan att tillfoga det lilla bekväma a-et som så gärna vill slinka med. Det tillhör inte en vårdad svenska, påpekas i dagens språkspalt.

Dagens första fråga gäller uttrycket **Melanders mellansort**. Ordet **mellansort** är känt sedan 1700-talet. Frasen är, enligt ett meddelande från Språknämnden i Sverige, inte känd i Sverige.

Uttrycket **Melanders mellansort** förekommer i Helsingfors, men dess betydelse är tämligen oklar. Klangen är lätt negativ. – Har man möjligen tänkt på motsättningen mellan Johanneskyrkan och ett par äldre kyrkor i staden, t.ex. Nikolai-kyrkan (nuvarande Domkyrkan)?

Den arkitekt som utförde ritningarna till Johanneskyrkan hette Adolf Emil Melander och levde 1845–1933. Han var av rikssvensk börd och uppförde flera kyrkor, t.ex. i Luleå.

Melander innehåller det grekiska ordet **mélas** "svart, mörk" och det grekiska **anér** "man". Det hela kan uttydas "en mörklagd man". – Vi har fortfarande några personnamn av grekiskt ursprung (bl.a. **Meinander** och **Polviander**); de kom i bruk på de gamla trivialskolornas tid, dvs. på 1700- och 1800-talen.

Mellansort i uttrycket betyder "något som i något avseende (storlek, kvalitet osv.) intar en mellanställning".

En annan läsare har fäst sig vid olika betydelse av verbet **realisera**. Det används bl.a. i betydelse "utförsälja", "förvandla i pengar" och "förverkli-

ga, genomföra". Både betydelse "förvandla i pengar" (t.ex. "hans realiserade tillgångar") och betydelsen "utförsälja, slumpa bort" är vanliga. Men också betydelsen "förverkliga" förekommer ofta, t.ex. "Han kunde nu realisera den stora planen".

Verbet bygger på det latinska res "sak" och det härmed sammanhörande adjektivet och verbet, som ofta uppträder i engelskans **realize**, i tyskan och franskan.

Betydelsen "genomföra" är känd i svenskan sedan 1800-talet och känns nu helt språkriktig.

En läsare reagerar mot de vanliga talspråksformerna **borderna, molnena** och **fönstrena**. Han menar att de i hans öron "klingar som slarvigt vardagspråk" och inte borde serveras unga lyssnare och tittare.

Former som **barnena, bordena, rucklena** med ett extra a på slutet är naturligtvis vanliga, men ter sig ovärdade i skrift. Bertil Molde skriver i boken "Språken i Norden" (1983) gäller helt i svenskt tal och skrift: "Typen **husena** har fortfarande stor utbredning i talspråk i mellersta och norra Sverige (och i Finland, kan det tilläggas). Den betraktas dock inte som tillhörande det mest värdade talspråket och den anses över huvud knappast korrekt i skriftspråk."

Vi har således ingen orsak att tillåta **husena, bordena** i nutida vårdat svenskt tal. I skrift hör de inte hemma.

Denne läsare har med ogillande noterat förekomsten av formen **officerare** (till exempel "han tjänstgjorde som officerare"). – Formen **officerare** som singularis är helt olämplig. Det heter fortfarande **officer** (t.ex. han blev officer). **Officerare** är pluralisformen.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

25.4.1985

TILLFÄLLE är ett mycket guterat ord i finlandssvenskan – i dag är prof. Thors åter i tillfälle att understryka att det INTE kan användas lika heltäckande och praktiskt som det finska "tilaisuus" om möten och träffar av olika slag.

En läsare säger, att "vårt svenska språk tycks bli alltmer internationaliserat". Som ett exempel på detta kända främmande inflytande nämner han ord som **alienerad, inintegrerad** och **associerad**.

De nämnda orden är tydligt av främmande börd och förekommer ofta, kanske alltför ofta. Någon gång har man rentav en känsla av att ett oklart budskap kläs i en dräkt, som vimlar av sådana främmande ord. Klagan över det främmande inflytandet har länge uttalats av åtskilliga språkmän (men inte bara hos oss, utan också på ryskt och tyskt håll). Vi har dock skäl att minnas, att många vanliga svenska ord inte alls är av gammalt datum. Hit hör t.ex. **för-sommar, förstena** och en hel del andra. Det här är ord som bildats genom sammanfogning av helt egna element i vårt språk.

Denne läsare anmärker på sådana ord som **befrämja** och **utdimittera**. – Visst förekommer **befrämja**, både i Sverige och Finland, men det är helt liktydigt med **främja**. Därför är **befrämja** egentligen onödigt. Utan be- kan vi därför säga t.ex. "Gustav II Adolf främjade Uppsala universitetets utveckling".

Utdimittera är ett enbart finländskt ord, som i Sverige ersätts med **dimittera**, t.ex. "Johan dimitterades från yrkesskolan".

En annan läsare påpekar helt riktigt, att många **fennicism**er finns i vårt vardagspråk. Här är några exempel:

Artikeln utelämnas ofta, såsom t.ex. i "halv timme" i stället för **en halv timme**. Vanligt är också "två veckor sedan" i stället för **för två veckor sedan**.

Det finska **tilaisuus** bör över sättas med **möte, samkväm** och **fest**. I mindre seriösa sammanhang använder man ju i Sverige ordet **jippo**. Vårt vanliga ord "tillfälle" däremot är ett typiskt översättningslån.

Ett annat ord, som ofta över sätts helt oriktigt, är **suunvuoro**. Det heter **diskussionsinlägg** eller **replik**, inte "taltur" eller "muntur". "Taltur" resp. "muntur" finns inte – orden existerar inte (utom i sämre "översättningsvenska").

Ett ord som uppkommit genom felaktig översättning är **dragare**. Då det gäller radio- och tv-sammanhang, vill jag i stället använda t.ex. **programledare**. Annars är ju **dragare** ett **dragdjur** – hästen, åsnan, mulan, vattenbuffeln o.s.v.

Här kommer jag f.ö. att tänka på ett invektiv, det nedsättandet uttrycket "Du, din rackare!" För de flesta av den yngre generationen är **rackaren** obekant. Det var ju han som kastrade, slaktade eller flådde hästar. Eftersom hästen är ett nyttigt och älskat djur, föraktades **rackaren** och ansågs vara djävulens hantlangare. Därför blev yrkesbeteckningen **rackare** ett skällsord.

En tredje läsare ställer några frågor, som bl.a. gäller ordet **museum**. Det heter t.ex. **musei-amanuens** och **museiföreståndare**. Man ser härav, att genitiven av det grekisk-latinska **museum** lyder **musei**. Därför heter det också **museibesök**, inte "museumsbesök".

Samme läsare frågar vad ordet **predikament** betyder. Det avser "en belägenhet eller en situation", närmast en sådan, som kan kallas obehaglig eller bryd-sam. Det hela kan illustreras med ett citat från 1933: "(Guvernören) befann sig dock i det för en hög ämbetsman mindre avundsvärda predikamentet att till överordnade ha sina politiska motståndare".

Predikament kommer från det latinska **praedicamentum** i betydelsen "egenskap". Det motsvarande verbet **predicare** "utsäga" återfinns i självfallet som **predika**.

Carl-Eric Thors